

lar ve hadislerde ifade bozuklukları ortaya çıkmıştır. Bu durum Arap lugat ve gramer çalışmalarının temel sebeplerinden sayılmıştır. II. (VIII.) yüzyılın ortalarından itibaren “Lahnü'l-âmme, mâ telhanü fî hi'l-âmme, Lahnü'l-avâm, Lahnü'l-havâs” gibi isimler altında yazılı metinlerde ve konuşmalarda yapılan dil hatalarına dair birçok eser kaleme alınmıştır.

Lahnin “nağme, ezgi, melodi” gibi anlamlar için kullanılması Kur'an'ın makamla okunup okunamayacağı tartışmasıyla yakından ilgilidir. Aralarında Enes b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr, Hasan-ı Basrî, İbrâhim en-Nehaî, İbn Sîrîn, Mâlik b. Enes ve Ahmed b. Hanbel'in de bulunduğu bazı âlimler Kur'an lafızlarının yapılarının bozulabileceği, dikkatlerin mânadan makama çevrileceği ve asıl gayeden uzaklaşılacağı gibi gerekçeler ileri sürerek makamla Kur'an okunmasını uygun görmemişlerdir. Bu görüşte olanların delillerinden biri, Kur'an'ın Arap lahniyle okunmasını ve Ehl-i kitabın lahinlerinden sakınılmasını emreden hadistir (Beyhâkî, II, 540). Ancak bu hadis İbnü'l-Cevzî, Zehebî ve Heysemî gibi âlimler tarafından sahih görülmemiştir (M. Abdür-raûf el-Münâvî, II, 66). Diğer bir rivayette, teganni yaparak ezan okuyan bir kişiyi böyle yapmaması için Hz. Peygamber'in uyardığı naklediliyorsa da (Dârekutnî, I, 239) bu rivayetin de münker olduğu anlaşılmaktadır (Zehebî, I, 205).

Hz. Ömer, Abdullah b. Mes'ûd, Abdullah b. Abbas, Ebû Hanîfe, Şâfiî gibi âlimler, tecvid kurallarına uymak kaydıyla Kur'an'ın makamla okunabileceğini söylerler. Esasen Kur'an-ı Kerim'in kendi nazmında üstün bir âhenk ve müzik mevcuttur. Ayrıca Resûl-i Ekrem'den Kur'an'ın makamla ve güzel bir şekilde okunmasını teşvik eden hadisler nakledilmiştir (meselâ bk. Buhârî, “Tevhîd”, 50, “Ezân”, 102; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 232-238). Bu hadislerde Hz. Peygamber'in kıraatinin dinleyenleri etkileyen bir özellikte tertil ile olduğu görülmektedir.

“Hatalı okumak, hatalı konuşmak, i'rab ve tecvide hata etmek” anlamında kullanılan lahn başlıca iki kısımda incelenir. 1. Lahn-i celfî (açık yanlış). Harflerin yapısında ve özelliklerinde (zat ve sıfât-ı lâzimelelerinde) yapılan hata olup bu tür hataları Arapça'ya ve Kur'an okumasını bilen kişiler farkedebilir. Bu hatalar bir harfi başka bir harfle değiştirmek, harf ilâve etmek, mevcut bir harfi terketmek veya bir harfin hareketini değiştirmek, hareketli harfi

sâkin kılmak, sâkin bir harfe hareke vermek şeklinde olabilir. Kur'an okurken bu tür hatalardan mânanın bozulmaması durumunda bile- sakınılması farz-ı ayin kabul edilmiştir (Ali el-Kârî, s. 28). 2. Lahn-i hafî (gizli yanlış). Harflerin sıfât-ı ârizalarında meydana gelen hatalar olup bunlar ehil olmayan kimseler tarafından anlaşılamaz. Lahn-i hafide harfin zatı (yapısı) değişmez, mâna bozulmaz. İhîfâ, iklâb, izhar, idgam gibi uygulamaları terketmek yahut bunları yanlış yerde yapmak; vâcib medleri eksik, tabii medleri fazla uzatmak; râ harfindeki tekrîr yahut mîm ve nûn harflerindeki gunneler belirtilirken ifrat veya tefritte bulunmak gibi hatalar lahn-i hafî olup Kur'an tilâveti sırasında görülen bu tür hataların yapılması mekruh görülmüştür.

BİBLİYOGRAFYA :

Cevherî, *eş-Şihâh*, “İhn” md.; Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “İhn” md.; *Kâmus Tercümesi*, “İhn” md.; Wensinck, *el-Mu'cem*, “İhn” md.; Buhârî, “Tevhîd”, 50, “Ezân”, 102; Müslim, “Şalâtü'l-müsâfirîn”, 232-238; Dârekutnî, *es-Sünen* (nşr. Abdullah Hâşim Yemânî el-Medenî), Kahire, ts. (Dârü'l-mehâsin), I, 239; Beyhâkî, *Şu'abü'l-îmân* (nşr. M. Saîd Besyûnî), Beyrut 1410/1990, II, 540; Ferrâ el-Begavî, *Şerhu's-sünne* (nşr. Şuayb el-Arnâût – M. Zühayr eş-Şâvîş), Beyrut 1403/1983, IV, 486-489; Nevevî, *et-Tibyân fî âdâbi hameleti'l-Kur'ân*, Dimâşk, ts. (Dârü'l-fikr), s. 58-64; Zehebî, *Mizânü'l-i'tidâl*, I, 205; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, Kahire 1369/1950, I, 133-138; İbn Kesîr, *Fezâ'ilü'l-Kur'ân*, Beyrut 1385/1966, s. 54-61; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 211; Süyûtî, *el-İtkân* (Ebû'l-Fazl), I, 302-303; M. Abdür-raûf el-Münâvî, *Feyzû'l-ğadir*, Beyrut 1391/1972, II, 66; Ali el-Kârî, *el-Minehu'l-fikriyye 'alâ metni'l-Cezeriyye*, Kahire 1308, s. 28.

ABDURRAHMAN ÇETİN

□ HADİS. Hadiste lahn, “Arap dilinin söz dizimini (nahiv) bilmemek yüzünden kelimeyi hatalı telaffuz etmek” mânasında kullanılır. Bir râvinin lahn yapmaması için hadis tahsiline başlamadan önce Arap gramerini ve lugatı öğrenmesi, rivayet edeceği hadisleri kitaptan değil Arap dilini iyi bilen ve telaffuzu düzgün olan hadis âliminin ağzından duyarak nakletmesi tavsiye edilmektedir.

Lahn yapılan bir hadis râvinin nasıl rivayet etmesi gerektiği üzerinde tartışılmıştır. Şa'bî, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Evzâî, Abdullah b. Mübârek gibi muhaddis ve fakihlerle Nadr b. Şümeyl gibi dil âlimleri, hem Araplar'ın hem Resûl-i Ekrem'in kesinlikle lahn yapmaması sebebiyle rivayetin doğru şeklinin nakledilmesi gerektiği görüşündedir. Ebû Ma'mer Abdullah b. Sahbere, İbn Sîrîn ve

Ebû Ubeyd Kâsım b. Sellâm gibi âlimler ise râvinin, lahn yapılmış bir hadis gramer kurallarına göre düzelterek rivayet etmeye kalkmasını yeni hatalara yol açabileceğini dikkate almışlar, bundan dolayı râvinin hadis iştittiği gibi hatalı olarak rivayet etmesinin daha uygun olacağını söylemişlerdir. İbnü's-Salâh bu görüşü, mâna ile rivayet etmeye taraftar olmayanların lafza aşırı bağlılığı olarak değerlendirmektedir. Ahmed b. Hanbel'in ağır telaffuz hatalarını tashih ettiği, önemsiz gördüğü hatalara ise dokunmadığı bilinmektedir (Hatîb el-Bağdâdî, s. 287).

İbnü's-Salâh gibi hadis âlimleri bir veya birkaç kelimesi eksik veya fazla olan yahut üzerinde lahn yapılan kelimelerin olduğu gibi bırakılmasını, ancak doğrusunun “tazbîb” denilen bir işlemle gösterilmesini uygun görmüşlerdir (bk. DABBE). Buna göre hatalı olduğu kabul edilen metin aynen yazılacak, onun üzerine bir dabe işareti koyup doğrusu sayfanın kenarında gösterilecektir (Burhâneddin el-Eb-nâsî, s. 367). Bir hadis kitabının müellif nüshasına mânaı bozmayan “ibn” gibi bir kelime veya vav, elif gibi bir harfin bulunduğu bilinir, fakat istinsah edilirken bu kelime yahut harflerin sehven yazılmadığı anlaşılırsa herhangi bir açıklama yapmadan, bazılarının göre ise baş tarafına “ya'nî” kelimesi ilâve edilerek aslına uygun şekilde yazılabileceği belirtilmektedir.

Lahn yapılan hadis şifâhen rivayet edilirken önce onun doğru şeklinin okunup ardından hangi hocadan nasıl bir hata ile geldiğinin söylenmesi gerektiğini kabul edenler olduğu gibi önce hatalı şeklinin, sonra da doğrusunun okunmasını uygun görenler de vardır. İzzeddin İbn Abdüsselâm lahn yapılmış bir hadisin rivayeti konusunda farklı bir kanaate sahiptir. Ona göre böyle bir hadis Hz. Peygamber'in söylemediği, talebenin de hocasından onun doğru şeklini duymadığı dikkate alınmalı ve bu hadis rivayet edilmemelidir.

Hadis rivayetinde lahn bir tür yalancılık sayılmaktadır. Arap dil âlimi Asmaî lahnin nahiv bilmemekten kaynaklandığını, yeterli dil eğitimi almayan bir hadis talebesinin fasih konuşan ve lahn yapmayan Resûl-i Ekrem'in hadislerini rivayet ederken, “Kim benim ağzımdan bilerek hadis uydurursa cehennemdeki yerine hazırlansın” hadisinin tehdidi altında bulunduğunu ifade etmektedir. Lahn yapmamasıyla bilinen muhaddis Hammâd b. Seleme'nin,

öğrencisine, kendisinden rivayet ettiği hadiste lahn yapması halinde hakkında yalan uydurmuş olacağını söylemesi de bunu göstermektedir (İrâkî, III, 53).

BİBLİYOGRAFYA :

Râmhürmüzî, *el-Muḥaddiṣü'l-fâsıl* (nşr. M. Accâc el-Ḥatîb), Beyrut 1391/1971, s. 524-532; İbn Abdülber en-Nemerî, *Câmi'ü beyânî'l-İlm* (nşr. Ebû'l-Eşbâl ez-Züheyri), Riyad 1414/1994, I, 339-353; Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye* (nşr. Muhammed el-Hâfîz et-Ticânî), Kahire 1972, s. 284-287; Burhâneddin el-Ebnâsî, *eş-Şeze'l-feyyâh min 'Ulûmi İbni's-Şalâh* (nşr. Ebû Abdullah M. Ali Semek), Riyad 1418/1998, s. 252-257, 367; İbnü'l-Mülâkkın, *el-Muknî' fi 'ulûmi'l-ḥadîs* (nşr. Abdullah b. Yûsuf el-Cüdey'), İhsâ 1413/1992, I, 378-382; İrâkî, *Fethu'l-muğis*, III, 53-58; Şem-seddin es-Seḥâvî, *Fethu'l-muğis*, Beyrut 1403/1983, II, 257-270; Süyûtî, *Tedribü'r-râvî* (nşr. Abdülvehhâb Abdülâtîf), Kahire 1385/1966, II, 105-110; *Tecrid Teremesi*, I, 479-483; Subhî es-Sâlih, *Hadîs İlimleri ve Hadîs İstılahları* (trc. M. Yaşar Kandemir), İstanbul 1997, s. 60-61, 268-270; Abdülcebbar Ulvân en-Nâyile, "el-Ḥadîşü'n-nebeviyyü's-şerîf min meşâirî'd-der-sî'n-naḥvî", *Âdâbü'r-Râfideyn*, VIII, Musul 1981, s. 530-538.

M. YAŞAR KANDEMİR

LAHOR

Pakistan'ın ikinci büyük şehri.

Pakistan'ın batı kesimindeki en büyük yerleşim birimi ve Pencap eyaletinin merkezi olup İndus Irmağının kollarından Ravi'nin sol kıyısında kurulmuştur. Bazı Hindu tarihçileri, şehrin adını tanrı-kral Ramacandra'nın oğlu Lava'ya (Loh) izâfe et-seler de gerçekte adın nereden geldiği bilinmemektedir. Belâzürî, 44 (664) yılında Muâviye b. Ebû Süfyân'ın kumandanlarından Mühelleb b. Ebû Sufre'nin Benah ve el-Ahvar'a (Lahor'un Arapça şekli) sefer düzenlediğinden bahsetmektedir. 372'de (982) yazılan *Ḥudûdü'l-âlem*'de de Lahor'un Mültan emîrinin hâkimiyetinde bulunduğu kaydedilir. Şehir 991'den sonra Hindûşâhîler'in, 1013-1014'te Gazneli Mahmud'un eline geçti. Sultan Mahmud, Lahor Kalesi'ni tahkim ederek burada Horasan'dan getirdiği Türk ve Tacik askerlerinden oluşan bir garnizon kurdu. Daha sonra Gazneliler'in en gözde şehri haline gelen Lahor, devletin bağımsızlığını yitirmesinin ardından varlığını koruyan doğu kesiminin merkezi oldu ve müstakil bir askerî ve sivil yapıya kavuşturuldu. Şehir Oğuz saldırılarından bunalan Hüsrev Şah'a da (1152-1160) ev sahipliği yaptı. Onun oğlu son sultan Hüsrev Melik ise artık sadece Lahor merkezli Pencap topraklarına hükmetmekteydi. Gazneliler döne-

mi boyunca Lahor, özellikle sûflilerin yoğun faaliyetleriyle Hindistan'ın İslâmlaşması yolunda önemli bir konumda bulunmuştu. Sultan Mahmud'un saltanatında Şeyh Hüseyin Zencânî burada bir dergâh kurdu; daha sonra gelen Hücvîrî de vefatına kadar (465/1072 [?]) burada yaşadı. Bu dönemde Lahor'a pek çok âlim, şair, sanatkâr ve tüccar yerleşmiştir.

582'de (1186) Gur Sultanı Muizzüddin Muhammed Lahor'a hâkim oldu. Onun ölümü üzerine kumandanlarından Kutbüddin Aybeg buraya yerleştiyse de Sultan İltutmış (1211-1236) Delhi'yi kendisine merkez seçince şehir giderek önemini kaybetmeye başladı. 1241'de Moğol tahribat ve katliamını da geçirdikten sonra Tuğluklular dönemine kadar gelişme imkânı bulamayan Lahor Lûdîler devrinde tahkim edildi. Bâbü'r Şah'ın Hindistan'a gelip Lûdî Sultanlığı'na son vermesiyle el değiştiren şehir, bir ara Hümâyun'un saltanatı sırasında taht iddiasında bulunan kardeşi Kâmrân Mirza tarafından işgal edildi.

1588-1599 yılları arasında Lahor'da oturan Ekber Şah Keşmir, Kandehar, Belücistan ve Sind'i fethetmek için burayı üs olarak kullandı. Şehir, yeniden eski önemini kazanmaya başladığı Ekber döneminde el sanatları, ipekçilik, dericilik, halıcılık, demir işçiliği ve silâh imalâtında büyük gelişme kaydetti. *Âyin-i Ekberî*'de pek çok ülke tüccarının Lahor'da yaşadığı, özellikle gemi endüstrisinin çok geliştiği belirtilerek ırmak yoluyla buradan Thatta'ya kadar yapılan gemi taşımacılığından bahsedilmekte ve bu bilgiden, Lahor'un ticarî ve iktisadî hayatının Hindistan ve Ortadoğu ile bir bütünlük sağladığı anlaşılmaktadır. Ekber'in halefi Cihangir Şah'ın oğlu Hüsrev babasına karşı ayaklandığında kısa bir süre Lahor'u iş-

gal ettiyse de Cihangir'in askerleri hemen onu ve adamlarını cezalandırdılar. Cihangir 927'den (1521) sonra Lahor'u başşehir yaptı; böylece buradaki ticarî ve kültürel hayat yeniden canlılık kazanmaya başladı. Şah Cihan zamanında su kanalları açılarak 135 km. uzaklıktan şehre su getirildi. 1737'de Nâdir Şah, Kâbil'den Lahor'a kadar bütün bölgeyi hâkimiyeti altına aldı. Nâdir Şah 1739'da Hindistan'dan ayrıldıysa da Lahor bu tarihten sonra eski istikrarına bir daha kavuşamadı ve Ahmed Şah Dürrânî zamanında da (1747-1773) karışıklıklar devam etti. Şehir, XVIII. yüzyılın sonlarından 1850'lere kadar burayı ele geçiren Sihler'in hâkimiyetinde kaldı. Bu dönemde şehirdeki müslümanların kültürel varlıkları ve sosyoekonomik durumları gittikçe kötüleşti. Bu tarihlerden 1947'ye kadar İngilizler'ce yönetilen Lahor 1947'den sonra Pakistan topraklarına katıldı.

İngiliz hâkimiyetinde Pencap eyaletinin merkezi olma durumunu sürdüren Lahor'da hızlı bir şekilde İngiliz kurumsallaşması yaşanmaya başlandı. Eski şehir geleneksel yapısıyla devam ederken bir taraftan da İngilizler'in idarî ve sosyokültürel ihtiyaçlarını karşılayacak Hindî, İslâmî ve Avrupaî özellikler taşıyan yeni binalar yapıldı. 1857 olaylarından sonra İngilizler'in uyguladığı ayırıcılığın etkisiyle şehirdeki müslümanlar ekonomik ve sosyal hayatta çok gerilerde kaldılar. Lahor, 1875'te kurulan ve Hindu milliyetçiliğini savunan Arya Samaj hareketinin önemli merkezlerinden biri haline geldi. Buna karşılık müslümanlar da 1895'te Encümen-i Himâyet-i İslâm teşkilâtını kurdular. 1907'de Müslüman Birliği'nin Lahor şubesi faaliyete geçti. Lahorlular daha sonra Hindistan Hilâfet Hareketi içerisinde yoğun faaliyet gösterdiler. 23 Mart

Lahor'un 1846 yılına ait bir gravürü (The British Library - Londra)